

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ Т. П. ГАРБУЗА

© Башкір О. І. 2016
<http://orcid.org/0000-0001-5237-9778>
<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.47930>

У статті на основі вивчення й аналізу процесу педагогізації підготовки майбутніх учителів, періодичних видань 1920-х – початку 1930-х років («Наука на Україні», «Шлях освіти», «Освіта на Харківщині», «Радянська освіта», «Український вісник експериментальної педагогіки») уточнено напрямки педагогічних шукань Т. П. Гарбуза.

Ключові слова: педагогічні погляди, педагогізація, науково-дослідна кафедра.

Bashkir O. I. Pedagogical views of T. P. Garbuz.

В статті на основі вивчення й аналізу процесу педагогізації підготовки майбутніх учителів, періодичних видань 1920-х – початку 1930-х років («Наука на Україні», «Путь образования», «Образование на Харьковщине», «Советское образование», «Український вісник експериментальної педагогіки») уточнено напрямки педагогічних шукань Т. П. Гарбуза.

Ключевые слова: педагогические взгляды, педагогизация, научно-исследовательская кафедра.

Bashkir O. Pedagogical views of T. P. Garbuz.

On the basis of study and analysis of the process of pedagogisation of future teachers' training and the periodicals published from the 1920s to the early 1930s ("Nauka na Ukraine" (Science in Ukraine), "Shlyah Osvity" (The Path of Education), "Osvita na Kharkivshchyni" (Education in Kharkiv Region), "Radianska Osvita" (Soviet education) and the "Ukrainian Journal of experimental pedagogy") the direction of T.P. Garbuz's educational interests has been specified.

T. P. Garbuz started working in education as a teacher of Ukrainian language in Bohodukhiv, he also was involved in enlightening activities at that time. When he moved to Kharkiv, he was enrolled in the post-graduate course at the Kharkiv Institute of Peoples' Education. He studied at a section of didactics and methods at a Pedology department. There he conducted a research on the topics "Theory of Curriculum. Complex System" and "Methods of teaching reading and writing skills". At this time several of his scientific articles were published one after the other, among them were: "Krayeznavstvo i trudova shkola" (Regional studies and labor school), "Do postanovky pytannya pro doslidni metody v shkilnij roboti" (The issues of using research methods at school), "Silsko-gospodarskyj uhyl u shkoli" (Agricultural specialization at school), "Zagalni metody shkilnoyi roboty"

(General methods of school work), “Nashi metodychni shukannya” (Our methodical research), “Ortografichna gramotnist uchniv trudovykh shkil ta metodyka ortografichnoyi praci” (Labour schools students’ spelling literacy and the methods of teaching spelling skills).

While working with pupils and students T. P. Garbuz noticed that they had unsatisfactory knowledge of native language. This motivated the scientist not only to identify the causes of this phenomenon, but also to write reference books with guidelines. The books were “Robocha knyzhka z ukrayinskoyi movy i literatury” (Workbook on Ukrainian language and literature) for the 5th, 6th year students, the books were published from 1930 to 1931; “Robitna knyzhka z pravopysu ta gramatyky ukrayinskoyi movy” (Workbook on spelling and grammar) for the third year students of labour schools, this reference book was published in 1931. T. P. Garbuz also took active part in the development of curriculum and teaching courses for retraining Kharkiv teachers.

T. P. Garbuz insisted on the idea that the quality of teacher training can be assured by pedagogisation of educational process. He started his career as a village schoolteacher and finished it as a head of the Pedagogy Department of Kharkiv Institute of Peoples’ Education. He was engaged in educational disciplines cycle formation, classification the methods of educational, organization of educational courses, etc. Multidimensional nature of T. P. Garbuz’s work contributed to the search for new theories of national education.

Key words: *pedagogical views, pedagogisation, research department.*

Постановка проблеми. Останнім часом історія розвитку вітчизняної науки посідає належне місце серед різноманіття проблем, якими займаються українські науковці. Особливості процесу підготовки майбутніх учителів у рамках реформування освітньої галузі в 1920-ті роки викликає неабиякий інтерес і захоплення. Наслідком перебудови науки стала організація науково-дослідницьких кафедр, як самостійних наукових структур, підпорядкованих спеціально створеному Науковому комітету (1921"р.) Укрголовпрофосу (Українське головне управління професійної освіти).

Бурхливе становлення науки, особливо в освітній галузі, посприяло реалізації наукових поглядів цілої плеяди молодих та енергійних науковців, серед яких на особливу увагу заслуговує Терентій Павлович Гарбуз.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Згідно даних енциклопедії українознавства Гарбуз Терентій народився 1891 року, був педагогом, професором інституту народної освіти в Харкові; науковим співробітником науково-дослідного інституту педагогіки в 20-х рр., автором численних праць із загальної дидактики й методики мови. Відомо, що досліджуючи методику

української мови, С. Яворовська вдається до пошуку «методичних ідей» Т.П. Гарбуза. Однак ця інформація дала лише поштовх для подальших досліджень і знахідок. **Мета статті:** з'ясувати педагогічні погляди Т.П. Гарбуза в контексті становлення вітчизняної педагогічної думки.

Виклад основного матеріалу. За рішенням Малої колегії Українського головного управління професійної освіти від 18 травня 1921 року був організований Харківський інститут народної освіти. У зв'язку з відкриттям при ХІНО факультету соціального виховання на підставі заяви декана факультету О.І. Попова Наркомпрос постановив 8 вересня 1922 року організувати в м. Харкові науково-дослідницьку кафедру педології, перше засідання якої відбулося в середу 4 жовтня о 13.30 в приміщення Наукового комітету [8]. (До створення кафедри при ХІНО діяв педагогічний кружок із секціями: 1) педологічною, 2) вільного виховання, 3) мови).

Харківська кафедра педології була найбільшою з усіх кафедр педології в Україні. Уже в 1925-1926 н.р. кафедра налічувала 30 осіб, в тому числі й 17 аспірантів, серед яких – лектор ІНО Т.П. Гарбуз.

Саме в цьому навчальному році після доповіді на тему «Сільськогосподарський ухил у школі» Т.П. Гарбуз, на основі клопотання секції методики й дидактики до бюро науково-дослідницької кафедри педології, отримав звання наукового співробітника. Протягом 1926-1927 н.р. Т.П. Гарбуз читає методику праці, проводить семінари з педагогічної практики [9].

У заяві до бюро кафедри педології від 13 грудня 1924 року Т.П. Гарбуз звертається з проханням на одержання аспірантської стипендії: «Основна моя посада в Харківському губернському відділі Народної освіти – інспектор соціального виховання – відбирає в мене майже весь час, а крім того доводиться працювати на педагогічних курсах в ІНО (робфак) – все це не дає можливості більш продуктивно займатися науково. Залишити посаду в губвіднаросі не можу, бо це мій заробіток, без якого я, маючи родину (дружина теж аспірант науково-дослідницької кафедри історії України) прожити не можу» [8, арк. 21]

На підставі цієї заяви Т.П. Гарбузу надають стипендію, адже «протягом 1923-1924 н.р. Т.П. Гарбуз працював на кафедрі як кандидат в аспіранти і виявив себе як робітник, для кафедри дуже бажаний» - йдеться в резолюції завідувача кафедри О.І. Попова.

Є підстави стверджувати, що Терентію Павловичу допоміг переїхати і влаштуватися в Харків з Богодухова Микола Хвильовий. У своїх спогадах О. Ган стверджує, що «після повернення з армії в 1917 році М. Хвильовий оселяється в Богодухові і «разом зі своїми друзями (Т.П. Гарбузом, Руденком та іншими) виступає як переконаний український соціал-революціонер (есер).

Однак, В.Я. Коваленко [1] заперечує факт причетності Т.П. Гарбуза і М. Хвильового до соціал-революціонерського руху. Терентій Павлович Гарбуз, на думку дослідника, працював разом з М. Хвильовим у відділі народної освіти і вони справді приятелювали. Т.П. Гарбуз був активним членом «Просвіти» і через це, логічно, міг симпатизувати Центральній Раді. Але ні есером він ніколи не був, ні на мітингах не виступав. Так само й Хвильовий, який і членом «Просвіти» не був.

Григорій Костюк стверджує, що М. Хвильовий «скромно і тихо працював на культурно-освітній ділянці, дружив переважно з безпартійними вчителями: П.І. Шигимагою, С.Г. Винниченком, Д.І. Сіроштаном, Т.П. Гарбузом та ін. Він любив цих чесних талановитих працівників на ниві народної освіти. Коли 1921 року переїхав до Харкова, то згодом майже всіх їх перетягнув до столиці й допоміг влаштуватися на тій чи іншій посаді. Зокрема, наприклад, Терентія Павловича Гарбуза, високого, стрункого, козацької постави красеня, він не тільки перетягнув до Харкова, не тільки допоміг стати аспірантом інституту педагогіки, а й 1925 року запросив на адміністратора ВАПЛІТЕ». Цю роль, як свідчить Ю. Смолич [3] у своїх спогадах, він блискуче виконував. Пізніше, за припущеннями Г. Костюка, теж не без впливу М. Хвильового чи П. Куліша, Т.П. Гарбуз дістав посаду директора будинку відпочинку письменників, драматургів і композиторів у Хості на Кавказі» [2].

Також відомо, що до вступу в аспірантуру Т.П. Гарбуз працював в освітніх наукових установах Харкова. 1920 року на вулиці К. Лібкнехта, 33 створюється Харківське наукове товариство, до складу якого входила педагогічна секція, на якій серед відомих педагогів, таких як засл. проф. Я.Т. Чепіга, проф. О.І. Попов, працював науковим співробітником і Т.П. Гарбуз.

1922 року в Харкові на вулиці Карла Лібкнехта, 55 засновано Дослідно-педологічну станцію Укрсоцвиху з відділами: лікувально-педагогічний кабінет з лабораторіями: обслідування, рефлексологічною й педагогічною; кабінет соціальної педагогіки з секторами: шкільним, дошкільним і сектором

інтернатних установ; кабінет дитячого руху. До персонального складу станції входили: проф. І.П. Соколянський (зав. станції), наукові співробітники: проф. О.С. Залужний (зав. кабінету соц. педагогіки), П.Ю. Волобуєв, М.Н. Ліхтеров, Т.П. Гарбуз та інші.

У грудні 1925 р. бюро кафедри педології прийняло рішення назвати свій науковий підрозділ кафедрою педагогіки з 4-ма секціями: 1) *методології*, 2) *рефлексології*, 3) *соціальної педології* та 4) *педагогічної техніки*. Цього ж року її завідувач О.І. Попов, з огляду на зростання та поглиблення роботи кафедри, подав клопотання до президії Укрнауки про перетворення її на Науково-дослідний інститут педагогіки, на чолі з О.І. Поповим, з трьома рефлексологічними лабораторіями та лабораторними студіями з проблем соціальної педагогіки і методики з дидактикою, які були створені спільно з Досвідною станцією Укрсоцвиху [4]. На секції дидактики й методи шкільної роботи (кер. А.Г. Дьяков) працював науковим співробітником Т.П. Гарбуз поряд з В.С. Воропаєвим, Я.Т. Чепігою, П.Т. Мостовим, В.І. Павловським та іншими.

Відповідно до постанови Колегії Наркомосвіти УСРР від 30 липня 1930 року та постанови Раднаркому УСРР від 11 серпня 1930 року [2, с. 633] «Про реорганізацію мережі й системи педагогічної освіти» на базі ХІНО було утворено чотири окремі інститути, серед яких Харківський інститут соціального виховання, котрий у січні 1931 року було перейменовано в інститут народної освіти, а згодом – у Всеукраїнський інститут народної освіти. Відповідно постанови колегії НКО про реорганізацію системи педагогічної освіти, ВУІНО з 1.09.33 року перетворюється на Харківський педагогічний інститут.

Згідно наказу № 17 по ХІНО від 23 вересня 1931 року з 1 жовтня цього року по ХІНО на 1931-1932 н.р. встановлюються такі кафедри: кафедра маркзмсму-ленінізму, кафедра нацпитання, історії, політекономії, мови й літератури, педагогіки, організації освіти, педології, анатомії-фізіології, кафедра КДР, математики, фізики й виробничого навчання, хімії, біологічних дисциплін, сільського господарства. Зокрема на кафедрі педагогіки читалися марксівська педагогіка й художнє виховання. Завідував кафедрою Т.П. Гарбуз. У додатку до наказу № 17 по ХІНО затверджено з 1 жовтня 1931 року склад

викладачів кафедри педагогіки: Гарбуз, Григор'єв, Палунський – професори педагогіки; Літвінов, Триліська, Феоктистів – доценти педагогіки.

Адміністрація закладу строго слідкувала за проведенням лекцій. Часто помічалися зриви лекцій викладачами без попереднього повідомлення про неприбуття на лекції; деякі викладачі від'їжджали в командировки без погодження з адміністрацією інституту. Цікавим є факт, що завідувачу кафедри педагогіки вирахували з зарплати за 2 пропущені лекції. Однак, пізніше «Т. Гарбузу – професору педології в змiну наказу № 6 від 16.01.1932 р. знімається зауваження та вираховування з зарплатні за пропущені 2 години, приймаючи до уваги його від'їзд на з'їзд до Москви» на підставі службової записка зав. факультету Бондура з резолюцією директора Смірної.

Станом уже на 1932-1933 н.р. (згідно наказу № 82-б від 15.09.1932 р. по ХІНО) до складу кафедри педагогіки входили: професори педагогіки: Гарбуз (керівник кафедри), Григор'єв, Феоктистов, Палунський, Літвінов; доценти педагогіки: Лисенко; доцент художнього виховання Перунов, доцент позашкільної освіти Попов, доцент основ. виробництва Бродський, доцент шкільної гігієни Мац (акордно). Крім того, проф. Гарбуз разом із проф. Залужним, і методистом ВУІНО проф. Волобуєвим входив до складу так званої «дипломової» комісії, яка під час сесій займалася «прийманням і обороною «дипломових» робіт при ВНЗ [7].

Восени 1933 року хвиля репресій дійшла і до педагогічного закладу Харкова. Ухвала ЦК КПБУ про УНДПІ та товариство Маркспедогогів викриває з більшовицькою рішучістю націоналістично буржуазні та класово-ворожі теорії й практику в галузі педагогіки й політехнічної школи. На підставі наказу № 91, від 23.10.1933 р. керівника кафедри педагогіки проф. Т.П. Гарбуза, «що систематично своїми класово-ворожими й шкідливими «теоріями» намагався зірвати здійснення політехнізації школи, від роботи в інституті звільнено».

Було запропоновано всім кафедрам широко обговорити з притягненням студактиву ухвалу ЦКБУ з розгорнутою критикою та самокритикою теоретичних робіт і практичної роботи співробітників УНДПІ, робітників інституту в галузі педагогіки, педології та політехнічної школи.

Кафедрі педології разом з кафедрами психології та педагогіки організувати широку проробку зі студентами помилок, як в науковій, так і в практичній роботі робітників інституту в галузі педології й педагогіки.

Тимчасове виконання обов'язків керівника кафедри педагогіки було покладено на проф. С.А. Літвінова. А вже згідно наказу № 77 від 19 серпня 1934 року на посаду керівника кафедри педагогіки було призначено професора І.І. Синєпола [6].

Шлях наукових пошуків Т.П. Гарбуза не менш цікавий, ніж, власне, шлях його професійного становлення.

У 1925 році в газеті «Радянська освіта» виходить друком стаття Т.П. Гарбуза «По свіжих слідах учительських курсів перепідготовки». Працюючи на педагогічних курсах робфаку ХІНО до вступу в аспірантуру, Терентій Павлович описує процес перепідготовки педагогічних кадрів Харківщини. Оскільки цей процес тільки розпочинав своє функціонування, автор статті характеризує недоліки курсів і зауваження вчителів щодо їх організації, вибудовуючи цим самим перспективи вдосконалення подібного роду перепідготовки педагогів на майбутнє.

Навчаючись в аспірантурі на секції дидактики й методики кафедри педології, Т.П. Гарбуз працює над темами «Теорія навчального плану. Комплексна система» та «Методика навчання грамоти». Одна за одною виходять наукові статті: «Краєзнавство і трудова школа» (1925 р.), «До постановки питання про дослідні методи в шкільній роботі» (1926 р.), «Сільсько-господарський ухил у школі» (1926 р.), «Загальні методи шкільної роботи» (1928 р.), «Наші методичні шукання» (1928 р.), «Орфографічна грамотність учнів трудових шкіл та методика орфографічної праці» в «Українському віснику експериментальної педагогіки» та ін.

У статті «Загальні методи шкільної роботи» серед навчальних прийомів Т.П. Гарбуз виділяє: «екскурсійну методу», яка, на його думку, нелегка. Труднощі насамперед полягають у тому, що не завжди вдається сконцентрувати дитячу увагу на тих об'єктах, які мають бути предметом дослідження. Під час екскурсій діти переважно залишаються сторонніми особами й дуже рідко беруть участь у безпосередньому процесі. У ході спостереження дитяче сприймання нечітке, інколи об'єкти екскурсії можуть стати домінантними. Тому такі заходи часто нагадують звичайну прогулянку і втрачають педагогічну цінність.

У практиці школи, зауважує педагог, виділилися два типи екскурсій: «дослідна» та «ілюстративна». Перша спрямована на процес сприймання

(рецепторний тип), друга – на процес виявлення (ефекторний тип). При чому дослідницькі екскурсії для школи – явище поодинокі.

Найневизначнішою і за змістом і за формою автор називає «лабораторну методу», за умови застосування якої не лише спостерігають явища, дослідні моменти, а й беруть безпосередню участь у процесі.

Для дослідження потрібно мати дидактичний матеріал, штучно створити для нього умови та провести дослід. Педагог, однак, застерігає, що не слід зараховувати до лабораторного методу такі види роботи, як Дальтон-план. Однією з найстаріших педагог вважає «наочну методу», що знову повертає до себе увагу школи та вчителів. Її характерні ознаки: «оперування штучним дидактичним матеріалом (наочні приладдя) або натуральними речами», які вчитель демонструє учням. У чистому вигляді наочний метод реально майже не зустрічається у школі, а використовується лише в поєднанні з іншими, найчастіше зі словесними. Хоча цей метод дуже давній, проте техніка його мало розроблена. За типом він переважно рецепторний (розрахований на сприйняття).

Близькою до наочної є «ілюстративна метода». Дехто називає її «наочно-ілюстративною». Активізує ефекторну діяльність (процес виявлення). До неї слід віднести дії, пов'язані з моторикою – ліпка, моделювання, малювання, аплікація тощо. Техніка цього методу – це техніка набуття навичок і вміння застосовувати їх у загальному педагогічному процесі.

«Словесну методу» Т.П. Гарбуз визнає однією з найпоширеніших, оскільки на уроках переважно застосовується розповідь, бесіда й читання, тобто учитель і учні користуються словом, як найпоширенішим дидактичним знаряддям. У цій методиці виділяється дуже багато прийомів, що іноді переростають у методи: розповідь, повідомлення тощо.

Водночас автор зауважує: хоч метод відомий давно, проте техніка його не розроблена досконало; крім того, він не найкращий, може бути і рецепторний (говорить учитель, читається вголос книжка), і ефекторним (учень говорить, пише, відповідає на запитання тощо). Значення його полягає в тому, що цей метод сприяє розвитку мовлення дитини.

Досить скромне місце у шкільній практиці, на думку Т. Гарбуза, посідає «графічна метода», яка належить, переважно, до ефекторного типу. За нею діти

загалом оволодівають мово графічних символів у вигляді діаграм, картограм, кривих тощо.

Як бачимо, кількість методів не велика, але в кожному з них є кілька складних методичних прийомів. Автор дає низку порад: щоб раціонально організувати педагогічний процес, учителю треба знати мету, якої хоче досягти; дидактичний матеріал, яким буде оперувати, методи та методичні прийоми, зуміти вибрати найдоцільніший із них.

Методична робота в школі не залишає байдужим Т.П. Гарбуза в статті «Наші методичні шукання». Він стверджує: школа «має досить розкидану спробу шукань методів, досить неточну методичну термінологію, не досить чіткий зміст, широчезні методичні проекти й досить-таки примітивну методичну техніку в шкільній роботі. Методи роботи безпосередньо залежить від змісту роботи школи». Автор стверджує, що з 1920 року в Україні методичні шукання проводилися у двох напрямках: максимальної дитячої самодіяльності (в установах соціального виховання) і виробничо-трудова орієнтації (профшколах).

У часописі «Шлях освіти» за 1929 рік виходить рецензія на навчальний підручник Т.П. Гарбуза «Рідна мова в трудовій школі» для шкіл молодшого концентру. Автор рецензії наголошує: «Українська література з методики навчання мови надто нечисленна, це переважно журнальні статті і кілька окремих книжечок на окремі питання. Методики ж української мови, як книжки, що містила б у собі всі розділи роботи з мови в школі, до цього часу наша школа не мала.

Книжка має звичайні для методик мови відділи: навчання грамоти, читання, письмо в школі, правопис і розвиток мови. Крім цих відділів є ще такі: Мова в школі. Природа мови (перші розділи книжки) і Кабінет мови й літератури (останній розділ). Не всі відділи однаково розроблено. Найбільше місця відібрав відділ про читання (78 стор.), досить докладно розглянуто питання про навчання грамоти, про правопис і техніку письма. Розвиток усної і писемної мови подано на 8-ми сторінках, а розділ про навчання граматики зовсім відсутній. У передмові автор пояснює нерозробленість цих відділів розміром книжки й обіцяє на цих питаннях спинитися докладно в окремій книжці[...]. Усі питання розглядаються в книжці із становища комплексової праці в школі.

Особливо цінні для вчителя будуть вказівки щодо користування тестами та іншими засобами об'єктивної оцінки ступеня досягнень учнів. Тут використано великий матеріал Харківської Досвідної педагогічної станції НКО в справах методики мови. Книжка буде у великій пригоді вчителю, а також і студенту, і вихід її треба вітати. Видано книжку чепурно; друкарських помилок і недоліків мало. Але ціна висока (2 крб.)»

У статті «Орфографічна грамотність учнів трудових шкіл та методика орфографічної праці» (1929 р.) Т. Гарбуз зазначає низький рівень грамотності учнів і студентів, які закінчили вищу школу. Це констатувала й педагогічна преса, а також Всеросійський з'їзд викладачів мови та літератури, що відбувся в січні 1928 року. Причини називалися різні: українська мова не набула широкого суспільного значення; несталість правил орфографії, що за останні роки зазнала низки змін і виправлень; брак якісних підручників, невисока грамотність самих «навчителів» української мови, «не завжди добра грамотність... газет, журналів, книжок» тощо.

Проте автор вбачає головну причину в недосконалій методиці навчання орфографії. За його спостереженнями, учителі мало приділяють уваги урізноманітненню форм роботи з вироблення відповідних умінь і навичок, застосовуючи при цьому серед методів контролю переважно лише методи самоперевірки та тестування.

Особливої уваги заслуговує робота Т.П. Гарбуза у співавторстві над «Робочими книжками з української мови і літератури» для учнів 5-го, 6-го та 7-го років навчання, які вийшли друком 1930 та 1931 років.

У цілому книжки оригінальні за своєю будовою. Як зазначають самі автори: «Уперше зроблено спробу здійснити міжпредметні зв'язки. Учні, працюючи за цими підручниками, почуватимуться як дослідники, а вчитель знайде багато порад щодо активізації дітей».

У 1931 році Т. Гарбуз видає «Робітну книжку з правопису та граматики української мови», яка мала виконувати функцію підручника. За змістом її матеріал відповідав НКО для 3-го року навчання в трудовій школі.

Про розробку навчальних планів та програм Т.П. Гарбузом свідчить його промова в якості члена президії предметної комісії ХІНО на засіданні правління інституту від 3 лютого 1929 року. На обговоренні проекту педінспектури НКО про реорганізацію педагогічної освіти Т.П. Гарбуз доповідав: «Життя різно

розуміється у промовців і тому кожен у підході до системи освіти підходить по-своєму. Частина товаришів розглядає освіту в ВУЗі лише з боку наукової підготовки, друга – суто педагогічно. Проект не розв’язує справи. Студенти йдуть в однакові установи, а готуються різно, треба уніфікувати педагогічну роботу. Робота в школах соцвиху і профшколах різна, тому питання про злиття стояти не може. Студенти ФСВ не в достатній мірі мають знання, треба їх підвищити. За проектом ІНО дасть кадри наукових робітників, а не педпрацівників. ... Якість викладавців з боку освіти можна підвищити за рахунок педагогізації. Факультет соціального виховання досяг педагогізації за рахунок спеціальних знань. Обов’язково поруч з організаційними питаннями також необхідно проробити програмовий матеріал» [10].

Висновок. Педагогічна спадщина Т.П. Гарбуза значно ширша вищезначених аспектів і потребує подальших наукових досліджень. Однак, уже на даному етапі можна стверджувати, що професійний і науковий унесок Терентія Павловича в процес педагогізації навчання майбутніх учителів є беззаперечним. Становленню вітчизняного педагогічного навчального закладу ми маємо завдячувати подібним науковцям, які займалися формуванням дисциплін педагогічного циклу, питаннями методів і методик у педагогічному процесі, класифікацією методів освітньої роботи, організацією курсів підвищення кваліфікації та перепідготовки вчителів тощо. Крім того, багатоаспектність роботи Т.П. Гарбуза посприяла пошуку нових теорій вітчизняної педагогіки.

Література

1. Коваленко В. Богодухівщина в часи Хвильового (спогади до біографії письменника) // Хвильовий М. Твори в п’ятьох томах / за заг. ред. Г. Костюка. – Нью-Йорк, Балтімор, Торонто : Об’єднання українських письменників «Слово» і українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1986. – Т. 5.
2. Костюк Г. До нового трактування біографії М. Хвильового // Хвильовий М. Твори в п’ятьох томах / за заг. ред. Г. Костюка. – Нью-Йорк, Балтімор, Торонто : Об’єднання українських письменників «Слово» і українське видавництво «Смолоскип» імені В. Симоненка, 1986. – Т. 5.
3. Смолич Ю.К. Розповідь про неспокій (дещо з книги про двадцяті й тридцяті роки в українському літературному побуті) / Юрій Корнійович Смолич. – Київ : Радянський письменник, 1968. – Ч. 1. – 286 с.

4. Утворення Науково-Дослідного Інституту Педагогіки в Харкові // Шлях освіти. – 1925. – № 12. – С. 240.
5. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Р-1427, Од. 7, Од. зб. 3 «Накази по інституту», 1931 р., акр. 16.
6. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Р-4293, Оп.1, Од. зб. 3 «Накази по інституту», 1934 р., арк. 86.
7. Архів ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Р-4993, Оп.1, Од. зб. 107, «Накази по інституту», 1933 р., арк.119.
8. ЦДАВО України, Ф.166, Оп. 2, спр.1206, арк. 21.
9. ЦДАВО України, Ф.166, Оп. 6/III, спр. 4579.
10. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 10, спр. 1536, арк. 199.